УДК 811.161.2’38:42

ХОЛЯВКО Ірина *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, вул. Київська, 24, Глухів, 41400, Україна (kholyavko_irina@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1139-8814

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2024.60.18

Бібліографічний опис статті: Холявко, І. (2024). Роль практичної стилістики у вихованні чуття мовної культури. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»,* 60, 159–164, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2024.60.18

РОЛЬ ПРАКТИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ У ВИХОВАННІ ЧУТТЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. *У статті описано специфіку сучасної стилістики як мовознавчої галузі, що потребує виходу за рамки мовознавства, адже деякі стилістичні явища неможливо пояснити без використання понятєвого апарату риторики, культури мовлення, девіатології, психології тощо. Актуальність публікації вмотивована потребою акцентувати увагу на ролі практичної стилістики у формуванні необхідних для сучасної людини мовленнєвих умінь і навичок. Мета публікації – визначити роль практичної стилістики у формуванні стилістичної культури мовлення як частини загальної культури особистості, що передбачає активне володіння мовою з дотриманням культуромовних норм, уміння добирати й поєднувати мовні засоби, адекватні ситуації спілкування, демонструвати комунікативні якості мовлення, оптимальні для конкретної ситуації спілкування, зрештою, розвиток соціально активної особистості, що впевнено почувається в сучасному світі.*

Наголошено, що практична стилістика тісно пов’язана з культурою мовлення. Зазначено, що володіння стилістичною культурою мовлення забезпечує його нормативність, здатність вільно висловлювати свої думки та почуття в усній та письмовій формах з дотриманням етичних та етикетних норм спілкування. Доведено, що в опануванні стилістичної культури мовлення важливу роль відіграє практична стилістика, адже саме ця галузь лінгвостилістики орієнтована на формування стилістичних навичок і вмінь, необхідних кожному мовцеві для підвищення рівня стилістико-мовленнєвої культури. З’ясовано специфіку стильових і стилістичних норм порівняно з іншими мовними нормами; представлено типологію стилістичних помилок.

Автор доходить висновку, що практичне значення стилістики полягає в піднесенні культури мовлення суспільства, розвитку мовного чуття, естетичного смаку мовців, подоланні мовної одноманітності, розширенні арсеналу засобів вираження думки, запобіганні ненормативності мовлення.

Ключові слова: *стилістика, практична стилістика, стилістична норма, стилістична норма, культура мови.*

KHOLIAVKO Iryna *– PhD (Philology), Associated Professor at the Department of Ukrainian Language, Literature and Teaching Methods Chair, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, 24, Kyivska str., Hlukhiv, 41400, Ukraine (kholyavko_irina@ukr.net)*

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1139-8814

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2024.60.18

To cite this article: Kholiavko, I. (2024). Rol praktychnoi stylistyky u vykhovanni chuttia movnoi kultury [The role of practical stylistics in the education of the sense of language culture]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho*

© Холявко Ірина, 2024

universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 60, 159–164, doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2024.60.18 [in Ukrainian].

THE ROLE OF PRACTICAL STYLISTICS IN THE EDUCATION OF THE SENSE OF LANGUAGE CULTURE

Summary. *The article describes the specifics of modern stylistics as a linguistic field that requires going beyond linguistics, as certain stylistic phenomena cannot be explained without using the conceptual apparatus of rhetoric, speech culture, deviology, psychology, etc. The relevance of the publication is motivated by the need to focus on the role of practical stylistics in the formation of speech skills required for a modern person. The purpose of the publication is to define the role of practical stylistics in the formation of stylistic culture of speech as part of the general culture of the individual, which involves active language proficiency and adherence to cultural and linguistic norms, the ability to select and combine language means that are appropriate to the situation of communication, demonstration of communicative qualities of speech that are optimal for a particular communication situation, and finally, the development of a socially active personality who can feel confident in the modern world.*

It has been emphasised that practical stylistics is closely related to the speech culture. It has been determined that proficiency in the stylistic culture of speech ensures its normativity, the ability to express one's thoughts and feelings freely in oral and written forms in compliance with ethical and etiquette norms of communication. It has been proved that practical stylistics plays an important role in mastering the stylistic culture of speech, since this branch of linguistic stylistics is focused on the formation of stylistic skills and abilities necessary for every speaker to improve the level of stylistic and speech culture. It has been determined the specifics of stylistic and stylistic norms in comparison with other language norms; it has been presented a typology of stylistic errors.

The author concludes that the practical significance of stylistics lies in the enhancement of the society's speech culture, development of linguistic sense, aesthetic taste of speakers, overcoming linguistic uniformity, expanding the arsenal of means of expression, and preventing profanity.

Key words: *stylistics, practical stylistics, stylistic norm, stylistic norm, speech culture.*

Постановка проблеми. Сучасній лінгвостилістиці з властивою їй інтегративністю, функціональністю, прагматичністю належить особливе місце в колі філологічних дисциплін. Якщо метою традиційної стилістики було встановлення стилістичного потенціалу мовних одиниць, що відповідали певним функціональним стилям, то в другій половині XX ст. структурно-статичний опис стилістичних засобів поступився місцем потрактуванню тексту як дискурсу – динамічної системи, здатної адаптуватися до мінливих умов комунікації. На зміну позиціонуванню стилістики як «доповнення» до граматики чи лексикології прийшло розуміння її як «нової лінгвістики», що впритул наблизилася до мови в процесах її безпосереднього функціювання. Специфіка сучасної стилістики така, що потребує виходу за рамки мовознавства, адже деякі стилістичні явища неможливо пояснити без використання, поряд з лінгвістичною термінологією, й понятєвого апарату риторики, культури мовлення, девіатології, психології, соціології, логіки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У царині стилістики української мови від другої половини XX ст. до сьогодення відомі праці Н. Бабич, С. Бибик, С. Богдан, І. Вихованця, Г. Волкотруб, П. Дудика, С. Єрмоленко, А. Капелюшного, Т. Космеди, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Муромцевої, М. Пентилюк, М. Пилинського, О. Пономаріва, О. Сербенської, Н. Сологуб, П. Селігея, Л. Струганець, О. Хом'як, В. Чабаненка, Л. Шевченко та ін. Привертає увагу низка ґрунтовних публікації останніх років професора Світлани Яківни Єрмоленко (Єрмоленко, 2018; Єрмоленко, Бибик & Ганжа, 2018; Єрмоленко, 2019 та ін.), у яких проаналізовано історію становлення й розвитку академічної лінгвостилістики в Україні, її здобутки й перспективи; визначено статус лінгвостилістики як окремої галузі мовознавства; обґрунтовано зміну наукової парадигми лінгвостилістичних дослі-

джень, пов'язану з інтегруванням стилістики і текстології, стилістики і гуманітарних наук – філософії, психології, культурології; увиразнено роль лінгвостилістики в інтенсифікації та оновленні сучасної гуманітаристики тощо.

Високо оцінюємо здобутки вчених у галузі лінгвостилістики, передусім в аспекті визначення її як теоретичної основи розвитку національної мовної культури. **Актуальність** нашої розвідки вмотивовуємо потребою акцентувати увагу на ролі практичної стилістики, що полягає в суттєвому вдосконаленні рівня володіння мовою кожним із мовців, формуванні необхідних для сучасної людини мовленнєвих умінь і навичок. **Мета** публікації – визначити роль практичної стилістики у формуванні стилістичної культури мовлення як частини загальної культури особистості, що передбачає активне володіння мовою з дотриманням культуромовних норм, уміння добирати й поєднувати мовні засоби, адекватні ситуації спілкування, демонструвати комунікативні якості мовлення, оптимальні для конкретної ситуації спілкування, зрештою, розвиток соціально активної особистості, що впевнено почувається в сучасному світі; її **завдання** – окреслити зміст та обсяг поняття «стилістична культура мовлення», розглянути специфіку стилістичної норми як компонента нормативності мови, простежити зв'язок стилістичних помилок із ступенем розвитку мовного чуття.

Виклад матеріалу. За визначенням П. Дудика, стилістика (лінгвостилістика) – «розділ науки про мову, лінгвістичне вчення про функціонування й використання мови» (Дудик, 2005, с. 8).

Сучасна стилістика (лінгвостилістика) є інтегральною мовознавчою наукою, що вивчає мову з позиції ефективної реалізації її комунікативно-прагматичних функцій, у центрі її уваги – тексти (усні чи писемні) як засіб досягнення різних практичних цілей. Якщо інші розділи мовознавства вивчають мовні явища переважно в межах одного рівня мовної системи (фонологічного, лексичного, морфологічного тощо), то стилістика розглядає одиниці всіх мовних рівнів, причому вивчає їх із функціонального погляду. Для стилістики своєрідно важливі всі мовні одиниці, але особливо вагомі для неї явища лексичні й морфолого-синтаксичні, бо саме вони безмежно різнофункціональні, отож і стилістично продуктивні, комунікативно найсуттєвіші (Дудик, 2005, с. 8).

Структура лінгвостилістики достатньо складна, оскільки складним є об'єкт її вивчення. Галузями стилістичної науки є загальна, або теоретична, стилістика; описова стилістика, або стилістика ресурсів; функціональна стилістика, або стилістика мовлення; порівняльна, або контрастивна, стилістика; стилістика тексту; практична стилістика.

У дослідженнях Н. Бабич, П. Дудика, М. Пентилюк та ін. підкреслено, що стилістика як окремий розділ мовознавства тісно пов'язана з культурою мовлення. Так, П. Дудик стверджує, що доцільно об'єднати в одній науковій галузі стилістику мови (мовлення) і культуру мови (мовлення), бо, «крім іншого, те, що прийнято називати культурою мови (мовлення), не має окремого мовного матеріалу, послуговується теорією і практикою всіх інших розділів науки про мову (фонетики, лексикології, фразеології, граматики і стилістики)» (Дудик, 2005, с. 33). Терміни «стилістика мови й стилістика мовлення» та «культура мови й культура мовлення» він уважає синонімічними поняттями, як синонімічними є окреслювані ними явища мови.

У науковій літературі побутує термін «стилістична культура мовлення» (Москалюк), володіння якою забезпечує нормативність мовлення, здатність вільно висловлювати свої думки та почуття в усній та письмовій формах із дотриманням етичних та етикетних норм спілкування. Проблема опанування стилістичної культури мовлення важлива як у теоретичному плані, так і з позиції практичного впливу на формування культуромовної особистості, адже «людину-носія принаймні середньолітературного стандарту треба формувати, пропонуючи до засвоєння ортологічні приписи (вимова, наголошування, правильне написання), придатні для забезпечення динамічної культури повсякдення. А ці пріоритетні в гуманітаристиці завдання "лягають на плечі" лінгвостилістики та культури мови в її широкому розумінні» (Єрмоленко, Бибик & Ганжа, 2018, с. 55).

В опануванні стилістичної культури мовлення, на нашу думку, важливу роль відіграє практична стилістика, адже саме ця галузь лінгвостилістики має ортологічно-нормативне спрямування й орієнтована на формування стилістичних навичок і вмінь у комунікативно-мовленнєвій діяльності, необхідних кожному мовцеві для підвищення рівня стилістико-мовленнєвої культури. Ця прикладна дисципліна розглядає насамперед стилістичні норми, стилістичні засоби національної мови та прийоми їх використання. Теоретичною основою практичної стилістики є здобутки загальної стилістики, стилістики мови, функціональної стилістики. Завданням практичної стилістики є виховання в мовців чуття мовної культури, яке полягає у вмінні оцінювати виражальні та експресивні можливості мовних одиниць, вправно й доцільно їх використовувати.

Практична стилістика має нормативний характер і розглядає безпосередній вияв застосування мовних одиниць: способи та форми їх використання залежно від мети і змісту висловлення, ситуацій комунікації. Як навчальна дисципліна практична стилістика містить рекомендації щодо вибору мовних засобів з урахуванням тієї чи тієї комунікативної ситуації.

Одним із центральних понять практичної стилістики є синонімія норми і стилю. Синонімія мовних засобів передбачає їх багатство в мові й можливість вибору найбільш доцільних у конкретній мовній ситуації. Стилістиці властиве широке розуміння синонімії не тільки лексичної, але й синтаксичної, морфологічної, словотвірної, фразеологічної та ін. Практична стилістика зосереджує увагу на можливості вибору синонімічних засобів, що їх дає нам мова для висловлювання думки.

Оскільки стилістика, як було зазначено, тісно пов'язана з культурою мови (мовлення), то оволодіння її законами неможливе без знання нормативності мови.

Якщо мовні норми кодифікуються в словниках і граматиках, то стилістичні норми закріплюються в лінгвістичних описах функціональних стилів. З огляду на «ліберальність» стилістичних норм, їх кодифікація не така чітка й однозначна, як, скажімо, кодифікація граматичних норм (Селігей, 2016, с. 85). Цей факт зумовлює те, що саме стилістичні норми засвоювані чи не найважче, тоді як їх засвоєння важливе з огляду на те, що правильність мовлення не зводиться лише до дотримання мовних норм, а залежить від потреб й особливостей комунікації в певній сфері діяльності, а також ситуації спілкування. Крім того, специфіка стилістичної норми полягає в тому, що вона пронизує, покриває основні типи норм (лексичні, граматичні).

Як зазначає П. Селігей (2016), «сьогодні норми охоплюють практично всю мовну систему, проте різні її рівні й аспекти ставали об'єктами внормування в різний час. Найраніше – правопис і граматика, дещо пізніше – вимова, лексика, словотвір. Стильовий же рівень почали внормовувати найпізніше, фактично тільки в другій половині XX ст.». Стильові норми відрізняються від інших мовних норм тим, що варіюються залежно від сфери мовлення; якщо інші мовні норми кодифікуються в словниках і граматиках, то стильові норми закріплюються в лінгвістичних описах функціональних стилів.

Стильова норма – це «доцільність використання мовних засобів залежно від стилю мовлення; правила вибору стилю, що відповідає умовам мовного спілкування» (Кравець & Барань, 2022, с. 133). Вона сприяє оптимізації практичного використання мови в певній комунікативній суспільній сфері: регулює відбір мовних засобів, їхню сполучуваність, співвідношення міжстильових та стилістично маркованих елементів у межах певного стилю. На відміну від інших норм, що закріплюють конкретну мовну одиницю (слово, наголошення, граматичну форму тощо) в загальному мовному вжитку, стильові норми найменш категоричні, ситуативно зумовлені, залежать від умов спілкування, вимог жанру тощо. Їх дотримання забезпечує єдність і витриманість викладу, однорідність мовлення, перешкоджає змішуванню стилів. Отже, стильові норми регламентують напрями та характер розвитку функціональних стилів за допомогою прийнятих у певній комунікативній сфері правил використання мови. Ці норми спрямовані на те, щоб оптимізувати, підвищувати ефективність і дієвість мовлення певної сфери спілкування.

Стилістична норма не протиставлена загальномовній, літературній та стильовій

нормам, а розглядувана як один із компонентів нормативності мови. Вона «діє в межах літературної норми, але переслідує мету не тільки правильності мовлення, а і його доцільності та довершеності відповідно до комунікативних завдань, умов і ситуації спілкування» (Мацько, 2003, с. 173). В основі стилістичних норм – правила найбільш доцільних у кожній ситуації спілкування реалізацій принципів відбору та поєднання мовних засобів з огляду на сприймання співрозмовників, аудиторії. Критеріями стилістично довершеного мовлення є правильність, точність, виразність.

Стилістичні норми передбачають наявність варіантних співвідношень, широко використовуваних у мовленні для відображення семантико-стилістичних відтінків. Уміння дібрати з наявних варіантів найбільш точний, комунікативно виправданий, стилістично доцільний і найвиразніший у певній мовленнєвій ситуації і становить мовленнєву майстерність. Тож під час характеристики стилістичних норм лінгвісти пропонують ураховувати критерії «правильно – неправильно», «доречно – недоречно», «виразно – невиразно», «можна – не можна».

В опануванні стилістичної норми велика роль належить виробленню чуття мови. Л. Мацько зазначає, що «воно формується в процесі оволодіння мовою, під час засвоєння мовних знань, у результаті мовного і соціального досвіду та свідомої оцінки і переживання мовних явищ» (Мацько, 2003, с. 174). Чуття мови виражається в умінні вміло, майстерно, ясно, точно висловлювати свої думки й емоції, допомагає диференціювати найрізноманітніші семантичні, стилістичні, орфоепічні, граматичні засоби мови, сприймати й усвідомлювати їх, завдяки чому розвиваються стилістичні вміння і навички добирати слова відповідно до ситуації мовлення.

Наслідком недотримання стилістичних норм є стилістичні помилки. Близькою до практичної стилістики української мови є девіатологія, що вивчає всі типи відхилень від норм та законів комунікації.

Стилістичні помилки пов’язані з порушенням функціональної доцільності, що виражається в недоцільному використанні мовних засобів у певному контексті; недоречному вживанні експресивно чи емоційно забарвлених мовних одиниць різних рівнів. До найбільш поширених стилістичних помилок відносять: порушення норм функціональних стилів; недостатнє володінням ресурсами української мови; уживання слів у невластивому значенні (семантична модифікація); уживання штампів і слів-паразитів; немотивоване послуговування нелітературною лексикою (діалектизмами, просторіччям, жаргонізмами тощо), особливо в усному мовленні; багатослів’я, уживання зайвих слів (плеоназми і тавтології); невмотивоване нагромадження тих самих частин мови або їхніх форм; одноманітність у побудові речень; недоречне вживання експресивних засобів: невиправдане в певному контексті використання епітетів або невмілий їх вибір; надмірна емоційність; невдале вживання тропів: створення надуманих метафор, невдалих порівнянь; штучна образність; відсутність необхідних образних засобів тощо; немилозвучність; калькування російських слів і стійких висловів, уживання росіянізмів.

Стилістичні помилки пов’язані зі ступенем розвитку мовного чуття, смаку, відчуття мовних нюансів.

Висновки. Практичне значення стилістики полягає в піднесенні культури мовлення суспільства, розвитку мовного чуття, естетичного смаку мовців, подоланні мовної одноманітності, виробленні вміння користуватися всім арсеналом стилістичних засобів мови для точного, ясного, логічного передавання своїх думок, запобіганні ненормативності мовлення. Оволодіння мовою як засобом спілкування – необхідний складник становлення й розвитку всебічно розвиненої, соціально активної особистості, здатної плідно і творчо працювати в різноманітних сферах суспільної діяльності, вступати в контакти з іншими людьми, володіючи багатствами мови, її виражальними засобами.

Перспективи подальших досліджень із порушеної в публікації проблеми вбачаємо в студіюванні процесу формування стилістичної культури мовної особистості як носія українського національно-культурного простору засобами української мови, національної культури, системи ціннісних орієнтирів.

ЛІТЕРАТУРА

Єрмоленко С. Стилістика – механізм формування і розвитку літературної мови. *Культура слова*. 2018. Вип. 89. С. 13–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kuls_2018_89_4.

Єрмоленко С., Бибик С., Ганжа А. Лінгвостилістика в контексті національної культури. *Українська мова*. 2018. № 1. С. 51–56.

Єрмоленко С. Я. З історії української стилістики : від стилістики мовних засобів до інтегративної стилістики. *Українська мова*. 2019. № 1. С. 3–17.

Дудик П. С. Стилістика української мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.

Кравець Л., Барань Є. Стилістика української мови : навч.-метод. посіб. / за редакцією О. Кордонця. Берегове–Ужгород : ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ – ТОВ «РІК-У», 2022. 150 с.

Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

Москалюк О. Сутність поняття «стилістична культура мовлення». URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/574.

Селігей П. О. Стильова норма як різновид мовної норми. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство)*. 2016. Том 189. С. 83–86. URL: https://www.inmo.org.ua/assets/files/Selihey.%20Stylyova%20norma%20yak%20riznovyd%20movnoyi%20normy%20(2016).pdf.

REFERENCES

Yermolenko, S. (2018). Stylistyka – mekhanizm formuvannia i rozvytku literaturnoi movy [Stylistics is a mechanism of formation and development of literary language]. *Kultura slova – Word culture* (Issue 89), (pp. 13–26). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kuls_2018_89_4 [in Ukrainian].

Yermolenko, S., Bybyk, S. & Hanzha, A. (2018). Linhvostylistyka v konteksti natsionalnoi kultury [Stylistics in the context of national culture]. *Ukrainska mova – Ukrainian language, 1,* 51–56 [in Ukrainian].

Yermolenko, S. Ya. (2019). Z istorii ukrainskoi stylistyky: vid stylistyky movnykh zasobiv do intehratyvnoi stylistyky [From the history of Ukrainian stylistics: from stylistics of linguistic means to integrative stylistics]. *Ukrainska mova – Ukrainian language, 1*, 3–17. [in Ukrainian].

Dudyk, P. S. (2005). Stylistyka ukrainskoi movy: navchalnyi posibnyk [Stylistics of the Ukrainian language: study guide]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

Kravets, L. & Baran, Ye. (2022). *Stylistyka ukrainskoi movy: navch.-metod. posib. [Stylistics of the Ukrainian language: educational and methodological manual]*. Berehove–Uzhhorod: ZUI im. F. Rakotsi II – TOV «RIK-U» [in Ukrainian].

Matsko, L. I., Sydorenko, O. M. & Matsko, O. M. (2003). Stylistyka ukrainskoi movy: pidruchnyk [Stylistics of the Ukrainian language: a textbook]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

Moskaliuk, O. Sutnist poniattia «stylistychna kultura movlennia» [The essence of the concept of «stylistic speech culture»]. Retrieved from http://oldconf.neasmo.org.ua/node/574. [in Ukrainian].

Selihei, P. O. (2016). Stylova norma yak riznovyd movnoi normy [Stylistic norm as a kind of linguistic norm]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky (Movoznavstvo) – Scientific notes of NaUKMA. Philological sciences (Linguistics)* (Vol. 189), (pp. 83–86). Retrieved from https://www.inmo.org.ua/assets/files/Selihey.%20Stylyova%20norma%20yak%20riznovyd%20movnoyi%20normy%20(2016).pdf [in Ukrainian].